

A. Van den Kerkhove
Conservator Bijloke museum

Het Gents tin : een overzicht

D-29

Voor oud tin bestaat sinds geruime tijd een groeiende belangstelling. De prijzen die thans in de kunsthandel zelfs voor tamelijk recent tin worden betaald, het feit dat de moderne produktie de oude modellen kopieert en ook talrijke vervalsingen op de markt worden gebracht, zijn voor die levendige interesse sprekende bewijzen. De wetenschappelijke studie van het tin en het tingietersbedrijf verkeert in ons land evenwel nog steeds in het beginstadium. In tegenstelling met de buurlanden, waar sinds decennia doorvorste syntheses in nationaal verband het licht zagen, moet de geschiedenis van het tin in de zuidelijke Nederlanden nog worden beschreven. Enkele uitzonderingen niet te na gesproken, ontbreken verantwoorde monografieën over het tingietersbedrijf in de talrijke centra van onze gewesten waar het werd beoefend. Een synthetische studie in het nationaal kader blijft derhalve voornamelijk mogelijk.

Wat het Gentse tin betreft is het artikel *De tinnenpotgieterij te Gent*, dat wijlen Julien Boes, veertig jaar geleden, publiceerde in Oostvlaamse Zanten, de enige bijdrage van betekenis⁽¹⁾. Dit is enerzijds te verklaren door het gebrek aan belangstelling vanwege de Gentse oudheidkundigen, niet zozeer voor het oude tin zelf dan wel voor de geschiedenis van het tingietersambacht; anderzijds, en wellicht vooral, door het feit dat er weinig Gents tin van vóór de 18e eeuw is bewaard gebleven. Dit is trouwens het geval voor alle centra van de zuidelijke Nederlanden. Verwonderlijk is dit niet. Meer dan enig ander metaal was tin immers geschikt om opnieuw gesmolten en gebruikt te worden en ondervonden de tinnen gebruiksvoorwerpen de geduchte concurrentie van de andere produkten als aardewerk, glas en porselein. Bovendien ging door gebruik, door corrosie en door "tinpest" - het uiteenvallen van tin in een amorf poeder - maar vooral door wijzigingen in de smaak en het gemis van waardering ontzaglijk veel tin voor altijd verloren. Het bewaarde tin is te weinig talrijk om zich een goed beeld te kunnen vormen van het tin dat in de loop der eeuwen in de Arteveldestad werd geproduceerd. Onvoldoende bestudeerd, we zeen er reeds op, zijn de tingieters, hun ambachtelijke organisatie, de produktie, de handel in en het gebruik van tin te Gent. Het hier gepubliceerde overzicht maakt dan ook geen aanspraak op volledigheid.

1. De precorporatieve periode

Voor heel de periode die zich uitstrekt van het einde van de 9e- begin van de 10e eeuw - tijdstip waarop het portus aan de Leie waaruit later de stad Gent zal groeien, vorm krijgt - tot het begin van de 14e eeuw - ogenblik waarop geschreven bronnen ons inlichten over de Gentse tingietersnering - zijn voornamelijk geen gegevens over het tingietersbedrijf te Gent bekend. Dit is trouwens ook het geval voor de andere steden van de Nederlanden. We herinneren eraan dat het oudste bekende tinnen voorwerp uit onze gewesten het beslag is van een houten reliëkkistje, thans bewaard in de O.-L.-Vrouwekathedraal te Doornik, dat in 1247 in het St.-Eleuteriuschrijn werd verzegeld. Bovendien, dat het oudste bekende tingietersambacht dat van Damme is, dat in 1303 wordt vermeld. Nochtans was het metaal tin in de Lage Landen reeds bekend sinds de Bronstijd. Dit is de archeologische benaming voor de periode die in onze gewesten ca. 1800 v. Chr. een aanvang nam en die trouwens haar naam dankt aan het metaal gevormd door de legering van tin en koper. Voorwerpen geheel of grotendeels uit tin vervaardigd, werden, met uitzondering misschien van de Romeinse tijd, niet in enigermate gebruikt in Noordwest-Europa vóór de Karolingische periode. Het beschikbare tin werd toen aangewend voor de produktie van duurzame bronzen wapens, werktuigen en ander gereedschap. Vanaf de 9e eeuw werd tin evenwel voor de vervaardiging van kerkelijke voorwerpen aangewend. Het Concilie van Reims, gehouden tussen 803 en 813, bepaalde immers dat naast goud en zilver ook tin voor de vervaardiging van miskelken mocht worden gebruikt. Ongetwijfeld was tin op dat ogenblik nog een zeldzaam en dus kostbaar metaal. Zijn zeldzaamheid verschaftte het tin een hoog aanzien en maakte er een geschikt alternatief van voor minder welstellende kerkgemeenschappen die gouden of zilveren kelken niet konden bekostigen. Het Concilie van Rouen, twee en een halve eeuw later gehouden (1072), verbood het gebruik van houten kelken en pātenen maar liet, hoewel aan goud en zilver de voorkeur werd gegeven, tinnen misgerei toe. In Frankrijk en Engeland zijn vroege voorbeelden (12e eeuw en later) van kelken als grafgiften van geestelijken bekend⁽²⁾. Weldra gingen de kerkgemeenschappen tin ook gebruiken voor het bewaren van vloeistoffen gebruikt in de eredienst : wijnwater, wijn, olie.

In tegenstelling met bronzen en koperen vaten, die door de vorming van koperoxyde de vloeistoffen deden stinken en ze slecht deden smaken, liet tin de inhoud ongemoeid. In tegenstelling met aardewerk waren tinnen voorwerpen niet poreus en onbreekbaar. Tinnen voorwerpen boden dus heel wat voordelen.

Zonder twijfel drong het tin vanuit de kerk door in het burgerlijk leven waar men al vroeg zijn voordelen zal gewaardeerd hebben. De opkomst van de steden met hun kapitaalcrachtige koopmansstand hebben het gebruik van tin ongetwijfeld in de hand gewerkt. Tin bleef evenwel, zeker in de metaalarme Nederlanden, een kostbaar metaal. Tot de 12e eeuw was Engeland, vooral de streek van Cornwall en Devonshire, de voornaamste, zonet de enige, leverancier van tin. Vanaf de tweede helft van de 12e eeuw was er door de ontginning van de mijnen in het Boheemse Ertsgebergte en in Saksen meer tin beschikbaar⁽³⁾. Ongetwijfeld deed dit de prijs van het tin dalen en werkte dit het gebruik van tinnen gebruiksvoorwerpen in de hand. In de 13e eeuw schijnt er reeds een georganiseerde handel in tin te hebben bestaan. In 1236 verlaagde Graaf Adolf IV van Holstein de tol op het lood en het tin, zonder twijfel afkomstig uit de Saksische en Boheemse mijnen, die de Vlamingen te Hamburg moesten betalen⁽⁴⁾. De Hanze speelde hoogstwaarschijnlijk een grote rol in de tinhandel. Via Brugge, één van de grote Hanzesteden, werd het metaal in onze gewesten geïmporteerd. Over het gebruik van tin te Gent vóór het ambtelijke stelsel in voege was getreden, tasten we in het duister. Tin werd te Gent zeker sinds lang gebruikt voor de vervaardiging van bronzen gereedschappen. De 13e-eeuwse ijkmaten⁽⁵⁾ zijn hiervan het beste bewijs. Het is ook zeer waarschijnlijk dat in het vroeg-middeleeuwse Gent met zijn rijke koopmansstand al vroeg tinnen voorwerpen werden gebruikt. Vooralsnog ontbreekt hiervan echter enig geschreven of materieel bewijs.

2. De corporatieve periode (Begin 14e - einde 18e eeuw)

Gedurende heel de periode die loopt van het begin van de 14e tot het einde van de 18e eeuw werd de economische produktie in de zuidelijke Nederlanden bepaald door de ambachtsgilden. Deze ambachtsgilden, ook neringen genoemd, waren verenigingen van handwerkers en kleinhandelaars van eenzelfde beroep of aanverwante beroepen, die de beroepsactiviteiten van hun leden regelden⁽⁶⁾. Over het ontstaan van de ambachtsgilden zijn de specialisten het niet eens⁽⁷⁾. Zeker is dat in de Vlaamse steden de ambachtsgilden na de Guldensporenslag (11 juli 1302) autonomie verwierven. Vanaf het begin van de 14e eeuw zijn talrijke getuigenissen van de activiteiten van deze ambachtsgilden tot ons gekomen. De neringers waren hiërarchisch georganiseerd. Aan hun hoofd stond een deken, verder waren er meesters, gezellen (geschoolde arbeiders, die tegen een vast uurloon voor een meester werkten) en leerlingen. Het doel van de nering was de bescherming van de leden zowel tegen externe als interne concurrentie, om daardoor een maximaal profijt van de arbeid te bekomen. Dit doel poogde men te bereiken door voorschriften, vastgelegd in door de overheid goedgekeurde ordonnanties, ten opzichte van de toelating tot het ambacht, de vakbekwaamheid, de kwaliteit van het geproduceerd werk, de controle op de kwaliteit, de werktijd, de leerjaren en dergelijke.

A. De verschillende soorten Gents tin

Tin kan in zuivere toestand niet verwerkt worden. Het metaal is te buigzaam en daardoor ongeschikt voor de vervaardiging van gebruiksvoorwerpen. Om de nodige stevigheid te bezitten moet tin met een hoeveelheid ander metaal - lood, koper, bismuth of antimonium - worden vermengd. Vooral lood werd in het verleden gebruikt om tin de nodige stevigheid te bezorgen. Dit metaal was daarvoor uitstekend geschikt. Door minder of meer lood aan het tin toe te voegen ontstonden verschillende tinallies, verschillende kwaliteiten tin. Lood had trouwens het voordeel dat het veel goedkoper was dan tin. Het had echter één groot nadeel. Een teveel aan lood maakte de tinallie ongeschikt voor de vervaardiging van huisgerei dat vloeistoffen of spijzen moest bevatten. Er bestond dan immers gevaar voor loodvergiftiging. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de overheid streng toezag op het percentage lood dat in het tin werd gemengd teneinde de verbruiker te

beschermen. De ordonnanties van de tingietersneringen vermelden dan ook steeds nauwkeurig het percentage lood dat in de alliege mocht worden verwerkt. De tingieters hadden er trouwens zelf alle belang bij om degelijke produkten aan de man te brengen.

In de middeleeuwen onderscheidde men in de Nederlanden, te Gent en elders, twee soorten van tin, namelijk fijn tin (tin met een laag loodgehalte) en onfijn tin (tin met een hoger loodgehalte).

De oudste bekende ordonnantie van het Gentse tingietersambacht, die dateert van 1335 bepaalde dat : *niemene van den ambochte negheen werc en make no doen maken over fijn (tin) daer meer loets toe sij danne achte ponde loets ten hondert ponden teens up de boete van drien ponden parisls ende tweerc verbuert. Voert dat sij gheen argher (slechter) werc en moghen maken no doen maken van ghemeenen wercke (onfijn tin) dan ten drien ponden teens een pond loets up de selve mesdaet*⁽⁸⁾.

Op grond van deze bepaling meende J. Boes⁽¹⁰⁾ te mogen besluiten dat het onfijn tin te Gent 1 pond lood in 3 ponden tin mocht bevatten of een verhouding van 33,33 % lood/ 66,66 % tin. Dit is onjuist. In de ordonnantie staat : *ghemeenen wercke dan ten (en niet in), drien ponden teens een pont loets*. Dus een verhouding van 25% lood en 75% tin. In de meeste steden van de Nederlanden was trouwens tijdens de middeleeuwen 20 à 25% lood voor onfijn tin gebruikelijk⁽¹¹⁾. Tijdens de middeleeuwen werden te Gent dus twee soorten van tin gebruikt : fijn tin met een loodgehalte van maximaal 8% en onfijn tin met een loodgehalte van maximaal 25%.

In de eerste helft van de 16e eeuw kwam in de zuidelijke Nederlanden een nieuwe soort van tin in gebruik, het z.g. Engels tin. De oorzaak hiervan ligt in het feit dat op dat ogenblik grote hoeveelheden in Engeland vervaardigd tin in de Nederlanden werden ingevoerd. Dit tin, gemaakt van Engels bloktin, bevatte veel minder lood dan het alhier vervaardigde tin, dat van de markt gedrongen werd. Dat Engels tin was gemerkt met de Tudorroos. Het werd vooral via Antwerpen in onze gewesten ingevoerd. Het is dan ook niet te verwonderen dat onze tingieters een kwaliteit tin gingen aanmaken dat Engels tin werd genoemd en dat zeer weinig lood bevatte, teneinde met het in Engeland vervaardigde tin te kunnen concurreren⁽¹²⁾. Het werd hen ook toegestaan deze kwaliteit tin met de Tudorroos te merken. Het is niet te verwonderen dat juist de Antwerpse tingieters de eerste in de Nederlanden waren die dit recht verkregen (in 1524). Via Antwerpen

werd deze, met de Tudorroos gemerkte, kwaliteit tin in de andere Nederlandse steden ingevoerd. Ook te Gent leidde de massale import van tin uit Engeland tot spanningen binnen de tingietersnering. In 1531 werd de Gentse meester-tingieter Gilles de Bruu door de nering en de magistraat veroordeeld omdat hij zijn tinwerk op de sorte van inghelant met de Tudorroos had gemerkt⁽¹³⁾. Gilles de Bruu verdedigde zich door erop te wijzen dat zijn zaak teloor ging omdat de gegoede Gentenaars hun tin gingen kopen te Antwerpen, Mechelen en Brussel.

Bovendien was het geenszins zijn bedoeling zijn tin te verkopen als in Engeland gemaakt tin. Hij plaatste immers zijn persoonlijk merk (een ster) in het midden van de roos. De nering hield echter vast aan de eeuwenoude soorten van tin en de hiervoor voorgeschreven merktekens (cf. infra) en De Bruu werd veroordeeld.

Maar de evolutie was niet te stuiten. Een decennium later, op 3 april 1542 (n.s.) werd, mede ingevolge de reorganisatie van de Gentse ambachtsgilden door de "Carolijnse Concessie", door de magistraat een nieuwe ordonnantie voor de tingietersnering uitgevaardigd. Artikels 5, 6 en 7 van deze ordonnantie statueren dat : art. 5 : *alle ynghels teen by yemande ghewrocht moet gemerkt worden met zyn eighene roose⁽¹⁴⁾ dat dit tin moet vervaardigd worden van Engels bloktin of zwitschen⁽¹⁵⁾ tin en dat het maximaal 3/4 à 1 pond lood in 100 pond zuiver tin mag bevatten.* art. 6 : *alle finen weercken (fijn tin) zal de meester ghehouden wezen met zynen eighenen hamere te teecken ende ooc metten leeuw mitsgaders zynen bymeercke (persoonlijk meestermerk) en dat dit fijn tin maximaal 2,5 à 3,25 pond lood in 100 pond zuiver tin mag bevatten.* art. 7 : *kuere of pot tenne zal elc meester ghehouden zyn tzelve zijn weerck te teeckenen met zynen eighen croone ende bymeercke. Dit tin mag niet slechter zijn dan tot drije ponden zuivers teens een pont loots, bedraghende tvierde loot. Dit keur- of pottin is dus niets anders dan het middeleeuwse onfijn tin (cf. supra).*

Deze drie soorten van tin - Engels, hamertin (of fijn tin) en keur- of pottin - bleven te Gent tot het einde van de 18e eeuw in gebruik. In de ordonnantie van 24 maart 1730, uitgevaardigd door de Gentse magistraat op verzoek van de tingietersnering, worden deze kwaliteiten tin als volgt vermeld⁽¹⁶⁾ :

• Engels tin dat maximaal 7 à 8 pond hamertin in ieder 100 pond zuiver tin mag bevatten en moet gemerkt worden met de dubbele roos en de Maagd van Gent ;

- Fijn tin, genaamd Hamertin dat ten hoogste twee grooten minder tin in elk pond mag bevatten dan het Engels tin en moet gemerkt worden met het persoonlijk hamerwerk, met de leeuw, met het persoonlijk meesterwerk of met de kleine roos ;
- Keur- of Pottin dat maximaal twee grooten minder tin in elk pond mag bevatten dan het Hamertin en moet gemerkt worden met het eighen ghecroont keperken en het persoonlijk merk van de meester.

B. De controle van het tin

De noodzaak lood aan het tin toe te voegen en het daaruit voortvloeiende gevaar voor loodvergiftiging maakte controle van de afgewerkte voorwerpen noodzakelijk. Immers, de verleiding was groot om meer te gebruiken van het goedkoper lood in de tinalliage. Het bewijs van de controle was het merkteken. Het was in elk geval verboden ongecontroleerd en ongemerkt tin te verkopen.

In de middeleeuwen gebeurde de controle van het tin te Gent, overeenkomstig de ordonnantie van 1355, door de ghezwornen warderers van den ambacht. Zij sloegen op het tin het kwaliteitsmerk dat de voorgeschreven lood/tin verhouding garandeerde. Bovendien was de meestertingieter verplicht zijn persoonlijk merk op elk stuk tin te plaatsen⁽¹⁷⁾. Bij klachten maakte dit merk het mogelijk de maker van het stuk onmiddellijk te identificeren. Op welke wijze de controle (wardere, preuve of assay genoemd) gebeurde en welke de kwaliteitsmerken voor fijn en onfijn tin waren, wordt in de ordonnantie van 1355 niet vermeld. Het reeds vermelde proces van 1531 tussen de tingieter Gillis de Bruu en het tingietersambacht licht ons evenwel terzake in⁽¹⁸⁾. Gillis de Bruu die vroeg om zijn fijn tin te mogen merken met de roos met zijn eigen merk (een ster) in het midden en met *het teekin van dezer stede tzij den leeuw, G, Ghendt ofte andere* motiveerde zijn verzoek onder meer door erop te wijzen dat de oude ordonnantie (van 1355) niet bepaalde welk particulier teeken (merk) moest worden gebruikt. Hij zegde daarenboven dat de oude ordonnantie niet meer werd toegepast. Elke meester controleerde zelf zijn werk en sloeg er zijn persoonlijk merk op. De deken en de warderers (aangestelde controleurs van de nering) deden niets anders dan slaan op het fijn tin : *de hamere metter croone zonder te weten werder (of) dat deuchdelic fijn goet es of niet in plaats van te doen assay (controle) metten viere vuur).*

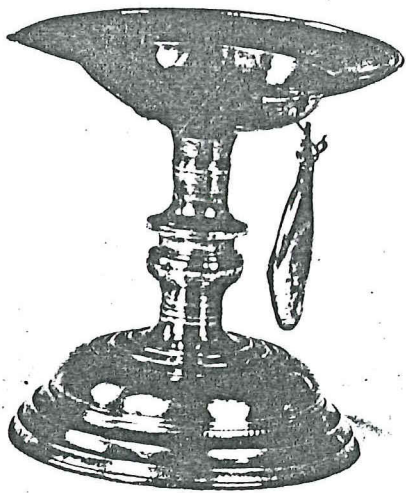
Immers, zegde Gillis de Bruu, zonder het essai met het vuur is het niet mogelijk uit te maken of het tin van de voorgeschreven kwaliteit is. De verdediging van de Gentse tingietersnering steunde op de gevestigde gewoontes. Zij zegden dat het tin van De Bruu even goed was of het nu met de hamer en de leeuw werd gemerkt of met de roos, en dat het slaan van de merken alleen het recht van de deken en de waarderers was, die elke week met dat doel de verschillende tingietersateliers bezochten.

Al deze gegevens zijn van bijzonder belang voor de kennis van het Gentse tin. Ongetwijfeld werd tijdens de middeleeuwen het fijn tin te Gent gemerkt met de gekroonde hamer als kwaliteitsteeken en werd als herkomstteeken (stadsmerk) de leeuw, G en "Ghendt" gebruikt. Het stadsmerk, alhoewel niet vereist door de ordonnantie van 1355, was immers belangrijk met het oog op de verkoop van het Gentse tin in andere steden.

Het essai, de methode om de verhouding lood/tin van een tinnen voorwerp vast te stellen, gebeurde blijkbaar bij middel van het vuur. Dit geschiedde misschien als volgt : het te essaieren voorwerp werd gestreken met een gloeiende bout. Indien het geteste voorwerp van fijn tin was moest het een gepolijst uiterlijk hebben onder de bout⁽¹⁹⁾.

Hoe het Gentse onfijn tin werd gemerkt, is voorsnog niet bekend. Het is evenwel niet uitgesloten dat als kwaliteitsmerk een gekroonde "keper" werd gebruikt. Inderdaad, één van de presentkannen van de Gentse schepenen bleek bij analyse 25 % lood en 75 % tin te bevatten⁽²⁰⁾. Dit is de verhouding die door de ordonnantie van 1355 voor onfijn tin werd voorgeschreven. Welnu, deze kan is op het oor gemerkt met een gekroond gekeperd wapenschild, waarschijnlijk het kwaliteitsmerk, en een schild met een heraldische lelie (waarschijnlijk het persoonlijk merk van de meester-gieter). Was de gekroonde keper, reeds in de 15e eeuw te Gent het kwaliteitsmerk voor onfijn tin, zoals later in de 18e eeuw het geval was?

Door de ordonnantie van 3 april 1542 werden volgende merken voorgeschreven : Engels tin moet gemerkt worden met de eighene roose (persoonlijk roosmerk) ; Fijn tin of Hamertin met de eighene hamer (persoonlijk hamermerk) metten leeuw en het bymeercke (meestermerk) ; Keur- of Pottin moet gemerkt worden met de eighen croone ende bymeercke.

1
presentkannen van de Gentse schepenen,
15e eeuw.
Gent, Bijlokesmuseum.

2
geëssaaiëerd zoutvat 17e eeuw.
Gent Bijlokesmuseum.

Opgemerkt dient te worden dat in de ordonnantie van 1542 geen sprake meer is van "waarders", van door de nering aangestelde controleurs die de tinnen voorwerpen merken. Blijkbaar sloegen de tingieters voortaan zelf hun merken op hun werk. De "ghezworne" van de nering behielden zich evenwel het recht voor om de tingietersateliers op elk moment te inspecteren om na te gaan of de bepalingen van de ordonnantie nageleefd worden. Dezelfde ordonnantie van 1542 bepaalde ook dat de tingieters hun teekenen (merken) moesten brijnghene ten loode. Dit betekent dat de tingieters hun verschillende merken moesten slaan op een plaat vooraleer zij zelfstandig gingen werken als meester. Immers de controle van de werken was uiteraard slechts mogelijk indien de merken van elke meester gekend waren. Deze merkenplaten werden bewaard in de archiefkoffer van de nering⁽²¹⁾. Deze bepaling bleef van kracht tot het einde van de 18e eeuw. In de reeds vermelde ordonnantie van 24 maart 1730 werd de eis de merken ten loode te brynghen herhaald (artikel 16). Eén van de merkenplaten van de Gentse tingietersnering bleef bewaard.

Als herkomstteken (stadsmerk) werd, zeker sedert het begin van de 17e eeuw, de "Maagd van Gent" gebruikt. Dit is een allegorische voorstelling van de stad Gent door een vrouw, gezeten in een omheinde tuin, die in haar ene hand een standaard houdt met het opschrift S.P.O.G. en met haar andere hand een leeuw streelt die op haar knieën ligt. De voorstelling van de stad Gent in die vorm werd populair tijdens het eerste kwart van de 16e eeuw⁽²²⁾. Het is niet onmogelijk dat de Gentse tingieters dit motief in de loop van de 16e eeuw gingen aanwenden als herkomstteken. Hiervoor zijn echter vooralsnog geen materiële bewijzen bekend.

In de 17e eeuw, en misschien reeds tijdens de 16e eeuw, werd te Gent ook een nieuwe methode om het tin te essaaiëren, gebruikelijk. De verhouding tin/lood werd volgens deze methode als volgt nagegaan. Eerst werd het gewicht van een bepaalde hoeveelheid van de verschillende kwaliteiten tin bepaald. Daarvoor gebruikte men een klein vormpje in leem, dat vol gegoten werd met de gewenste tinalliage en gewogen werd. Indien nu het essay van bijvoorbeeld een met de roos gemerkt bord moest worden gemaakt, sneed men een stuk van het bord, men smolt dit en goot daarmee het lemen vormpje vol. De hoeveelheid werd dan gewogen en vergeleken met dezelfde hoeveelheid van de gewenste tinalliage⁽²³⁾.

Een dergelijk geëssaaiëerd Gents tinnen voorwerp bleef bewaard. Daarenboven bleef ook het essaiboek van de Gentse nering van de tingieters, dat van 1623 dateert, bewaard.

De reeds vermelde ordonnantie van 24 maart 1730 schreef volgende merken voor : Engels tin moest gemerkt worden met de *dobbel Roose ende de Maeght van Ghendt* (artikel 13); Fijn tin of Hamertin moest gemerkt worden met het persoonlijk hamerwerk (*eijghen haemer*), de leeuw en het persoonlijk merk van de meester (*bijmercke*) of de cleene roose (artikel 14); Keurtin of Pottin moest gemerkt worden met het *eijghen gecroont keperken* en het *bijmerck* (artikel 15).

Talrijke bewaarde Gentse tinnen voorwerpen van de 18e eeuw dragen deze merken. Hierbij stelt men vast dat de tingieters de initialen van hun voornaam en familienaam aanbrachten in de merken, dat hamer, leeuw en meestermerk gecombineerd werden tot één merk en dat het onfijn tin gemerkt werd met een gekroond gekeperd wapenschild⁽²⁴⁾ en het persoonlijk meesterwerk.

C. De produktie en het gebruik van tin te Gent tijdens de corporatieve periode

Wij wezen er reeds op dat zeer weinig tin van vóór de 18e eeuw bewaard bleef. Het is derhalve uitgesloten zich een goed beeld te vormen van het tin dat vóór de 18e eeuw te Gent werd vervaardigd. Wel worden in geschreven bronnen - talrijke tinnen voorwerpen vermeld. Jammer genoeg kennen wij de meeste van deze voorwerpen alleen bij naam.

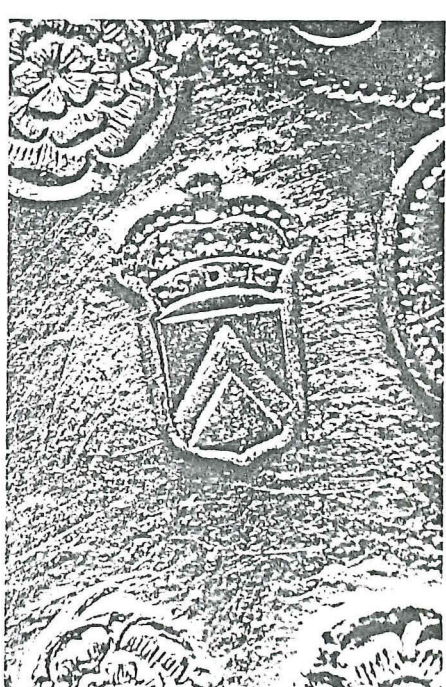
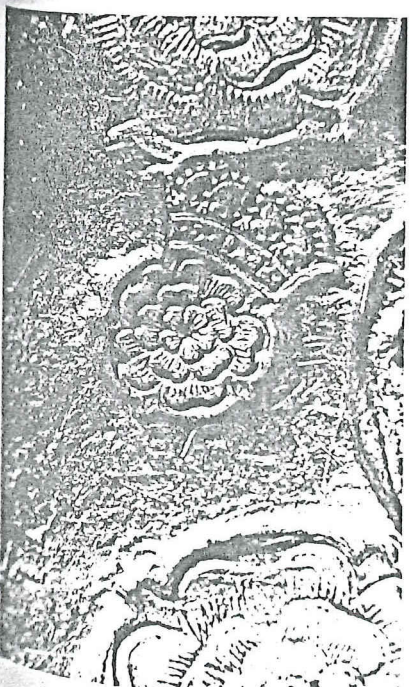
Algemeen kan worden gezegd dat tin vooral werd gebruikt voor voorwerpen die vloeistoffen en spijsen moest bevatten. Het grote voordeel van tinnen voorwerpen was immers dat zij, in tegenstelling met aardewerk, niet breekbaar en niet poreus waren en dat zij de vloeistoffen niet aantastten, dit in tegenstelling tot koperen voorwerpen, die de vloeistof door de vorming van koperoxyde smakeloos maakten. Het overgrote deel van de in de bronnen vermelde of bewaarde tinnen voorwerpen zijn tafel- en keukengerei - kannen, allerlei, schotels, zoutvaten, kroezen, bekens, kommen, lepels, flessen - of ander huisraad als kandelaars, lampetkannen en wasbekkens, waterpotten, wijwatervaten enz. Occasioneel werd tin in periode van bezetting, als het zilver moest worden ingeleverd, ook gebruikt voor de vervaardiging van kerkelijke voorwerpen : cibories, kelken, chrismatoria... zo b.v. na de Beeldenstorm en tijdens de Franse Overheersing.

Gents tinnen
Daarenboven bleef
Gentse nering van
dateert, bewaard.
antie van 24 maan
ken voor :
worden met de
eght van Ghendt
st gemerkt worden
werk (eijghen
persoonlijk merk
of de cleene
merkt worden met
ken en het
innen
w dragen
nen vast dat
i hun voornaam
n in de merken,
rmerk
n merk en dat het
t een gekroond

ruik van tin te
ieve periode
er
euw bewaard
oten zich een
t tin dat
rd vervaardigd.
onnen - talrijke
Jammer genoeg
ze voorwerpen
d dat tin vooral
en die
bevatten. Het
orwerpen was
g met
niet poreus
en niet
; tot koperen
loor de vorming
aakten. Het
onnen
oorwerpen zijn
l, allerlei,
bekers,
nder huisraad
en wasbekkens.
z. Occasioneel
ng, als het
l, ook gebruikt
celijke
eeldenstorm
ing.

de verschillende merken van de
Gentse tingieter Simon De Kimpe
(18e eeuw)

In de 14e en de 15e eeuw was tin, dat veel kostbaarder was dan aardewerk, een statussymbool voor de welgestelde standen. Het tin was niet alleen gebruiksvoorwerp maar tevens pronkgerief dat, uitgesteld op het dressoir, de rijkdom van zijn eigenaar bewees. Het gewone volk bleef het stellen met tafelgerei in hout en aardewerk. In het begin van de 16e eeuw werden massa's tin uit Engeland en Duitsland op de markt gebracht wat meteen de prijzen drukte en het tin in alle maatschappelijke lagen deed ingang vinden. Op dat ogenblik kreeg het tin evenwel de sterke concurrentie van het steengoed uit het Rijnland te verduren. Dit aardewerk was op dat ogenblik zo geperfectioneerd dat het met het tin kon wedijveren. Het was trouwens aanmerkelijk goedkoper. Ook te Gent werd dit Rijnlands steengoed op de markt gebracht en verzwakte het de concurrentiepositie van de tingietiers. In de ordonnantie van 1542 vinden we hiervan de weerslag. Artikel 11 bepaalt immers : *dat niemant van buuten binnen deze stede brynghen en zal steenen cannen, cleene noch grootte ghedect met tennen dexels, gheconsidereert der grooter crancke van dien ende ooc ten fine dat de schamele ghezellen der voornomde neringhes daeranne zelve brootwininghe ende profijit doen moghen.*

Het vervaardigen van tinnen voorwerpen was het privilege van de tingietiersnering. De voorwerpen werden meestal gegoten. Daarnaast werd ook geslagen werk gemaakt. Het is echter waarschijnlijk dat dit geslagen werk eerst werd gegoten en pas daarna met de hamer tot de gewenste vorm werd afgewerkt⁽²⁵⁾.

Elk meester-tingieter bezat eigen gietvormen. Daarnaast bezaten sommige tingietiersneringen vormen die de leden van de nering konden huren. Dit was onder andere het geval te Gent. In de ordonnantie van 1355 is er sprake van *ghemeene vormen allen den ghenen van den ambachte toebehorende waaruit gheslegen werc van finen tene werd vervaardigd.*

Elke meester kon, maar moest niet, deze vormen huren volgens een beurtrol tegen een vaste huurprijs. Hij mocht er honderd werken mee vervaardigen en moest ze daarna aan een collega overmaken⁽²⁶⁾. In een tekst van 1426 worden deze vormen vermeld. Ze waeren van koper gemaakt en ten getale van 17, namelijk : een vorm van 6 ponden, één van 4 ponden, één van 3 ponden, één van 9 vierendelen, één van 7 vierendelen, één van anderhalf pond, één van 5 vierendelen, één van 1 pond, een hoelscotel (?) vorm, een diepe schotelvorm (genaamd testen), een vlakke schotelvorm, een breede saussiervorm

(sausschotelvorm), een middel saussiervorm, een cleen saussiervorm (genaamd manicle) een hanthave vorme (?) van 2 stopen, een scheelvorm van zoutvaten met halve deksels, een juustvorm⁽²⁷⁾.

Gedurende heel zijn verdere bestaan bezat het Gentse tingietiersambacht vormen die dienden om geslagen werk te maken⁽²⁸⁾. Ze werden tegen een vaste huurprijs aan de meesters verhuurd. Van dit gemeenschappelijk vormbezit is er sprake in de vermelde ordonnaties van 1542 (artikel 14) en 1730 (artikel 17).

Volkomen ten onrechte heeft J. Boes daaruit deze conclusie getrokken, we citeren : "buiten deze vormen mocht niets voortgebracht worden op straf van boete. Voegen we er onmiddellijk bij dat deze lijst tot in de XVIIIe eeuw onveranderd⁽²⁹⁾ voorkomt : de Gentsche tinnenpotgieters der XVIIIe eeuw werkten dus nog steeds met dezelfde vormen als hun collega's der XVe en waarschijnlijk der XIIe en XIIIe eeuw"⁽³⁰⁾. Niets is minder waar! Elke meester-tingieter te Gent bezat zonder twijfel gietvormen die zijn eigendom waren. De vormen die dienden enkel om geslagen werk te maken. Ze konden, zonder enige verplichting trouwens, worden gehuurd. Heel wat authentiek Gentse tinnen voorwerpen van de 17e en de 18e eeuw bewijzen zonder meer dat er te Gent heel wat meer en ander tin werd vervaardigd dan wat met de vormen van de nering kon worden gemaakt. Bovendien is er een ordonnantie van 23 oktober 1562, uitgevaardigd door de magistraat, waarbij het de Gentse tingietiers werd toegestaan bepaalde cleene weercken van finen thene te merken met de roos⁽³¹⁾, dit in tegenstelling met de ordonnantie van 1542⁽³²⁾.

In deze ordonnantie van 1562 werd bepaald :

In den eersten, dat alle ynghels theen, als plateelen groot ende cleene, schotelten groot ende cleene, saussieren groot ende cleene, stoopen met voeren ende zonder voeten, waeterbecken, vierendele met voeten ende zonder voeten, pinten met voeten ende daerzondere, pispotten groot ende cleene... daeruppe elc stellen zal zyne eighene roose... tzelve theen... ten asaye... niet meer vermoghen en zal dan drye vierendeelen loots jn hondert ponden zuvers theens ofte vuterlic... een pont.
Item alle tcleen weerck, als schyncpotten met toten groot ende cleene schaelen groot ende cleene, wynwatervaten groot ende cleene, boterplateelen met voeten groot ende cleene, croesen groot ende cleene, lampetten groot ende cleene, fonteynen groot ende cleene, mostaertpotten groot ende cleene,

zautvaeten groot ende cleene, candelaers groot ende cleene, camerbexkens groot ende cleende, lepelen groot ende cleene, lampten groot ende cleene, commen groot ende cleene, fisselbecken ende flasschen groot ende cleene ende dexsels van steenen kannen zal van ghelycke eenyeghelic ghehouden zijn te meerckene met zyne eighene roose... ende dat tzelve ghewordt zal werden van goeden uprechten fynen thene, twelcke ter assaye ende warde niet meer vermoghen en zal dan twee ponden ende alf loots in de hondert ponden zuvers theens ofte drye ponden een vierendeel mit ter hoochluycinghe...

Deze lange lijst weerlegt in afdoende mate de stelling van J. Boes dat enkel en alleen mocht gewerkt worden met de gemeenschappelijke vormen van de nering. Ze geeft tevens een idee van wat op dat ogenblik te Gent zoal aan tin werd geproduceerd.

Uit talrijke andere bronnen (inventarissen, staten van goed, processen, enz.) blijkt dat tijdens de 16e en de 17e eeuw het tin in meerdere of mindere mate zijn weg gevonden had in alle bevolkingslagen. Tijdens de 17e en nog meer tijdens de 18e eeuw werd het tin echter langzaam verdrongen door glas. Delfts aardewerk, later door porselein en voor de gegoede standen door het zilver. De tingietiers poogden hun werken aan te passen aan de groeiende en wisselende behoeften. In de 18e eeuw verschenen, ingevolge de gewijzigde tafelgebruiken, koffie- en thee-kannen, theebusjes, komforen, olie- en azijnstallen en ander tafelgerei. De tingietiers bootsten vaak het zilverwerk, vervaardigd in de in de mode zijnde Lodewijkstijlen, na.

Het mocht echter niet baten. Het tin werd, naarmate de 18e eeuw vorderde, meer en meer van de markt verdreven.

3. De
(19e en

De am
geweste
De am
trouwe
eng ges
vormde
econom
hield d
De afs
evenwe
produkt
door m
vormen
stijl we
verplich
voorges
weggeve
meer lo
nodig v
van slec
verval v
In de l
tingietie
Het aar
ziender
Holland
blijkt d
7 bedrij
waren⁽³⁾

In de tw
ontstom
voor he
Hierdoc
siertin.
De Kegl
Die vra
doorgez

Een aan
nieuwe
zijn in o
in werki
Gent is
gevestig
Kaarder

3. De postcorporatieve periode (19e en 20e eeuw)

De ambachtsgilden werden in onze gewesten afgeschaft door de Franse bezetters. De ambachten waren op dat ogenblik trouwens reeds volkomen verward tot eng gesloten groepen die een obstakel vormden voor de nieuwe ideeën inzake economie. De Gentse tingietersvereniging hield dus ook op te bestaan.

De afschaffing had in het begin evenwel geen gevolgen op de produkten zelf. De tingieters gingen gewoon door met het aanmaken van de eeuwenoude vormen, die wel aan de in de mode zijnde stijl werden aangepast. Aangezien de verplichte controle en de merken voorgeschreven door de nering waren weggefallen, gingen sommige tingieters meer lood in de alliajes gebruiken dan nodig was. Er werden stukken vervaardigd van slechte kwaliteit. Dit werkte het verval van het tin nog in de hand. In de loop van de 19e eeuw ging het tingietersbedrijf steeds verder bergaf. Het aantal tingieters verminderde zienderogen. Uit een in 1819, tijdens het Hollands Bewind, gehouden onderzoek blijkt dat er in Oost-Vlaanderen nog 7 bedrijven met 5 werklieden en 2 leerlingen waren⁽³³⁾.

In de tweede helft van de 19e eeuw ontstond met de Romantiek belangstelling voor het eigen nationaal en lokaal verleden. Hierdoor ontstond een zekere vraag naar siertin. Sommige tingieters, o.a. De Keghel, gingen oude vormen namaken. Die vraag naar siertin heeft zich langzaam doorgezet.

Een aantal kunstenaars poogden bovendien nieuwe vormen in tin te creëren. Tot vandaag zijn in ons land een aantal tingietereien in werking die siertin produceren. Ook te Gent is een dergelijke gieterij gevestigd, namelijk de Flemisch Forge aan de Kaarderijstraat.

Voetnoten en bibliografie

- (1) J. BOES, De tinnenpotgieterij te Gent, Oostvlaamse Zanten, X (1935), pp. 1-22. Vermelden we volledigheidshalve : J. BOES, Tin Gent, Ons Heem, Speciaal Tinnummer, XIII (1959), p. 186 en volgende kranteartikels : S. HAKPE, De Ambacht van de Tenijn-Potgieters te Gent, De Stad, 26 februari 1937, p. 1602; W. FRANZ, Die Zinngiesere von Gent, Brüsseler Zeitung, 25 Februar 1943, p. 5; J. MUREZ, Gents Edelin, Vooruit, 20-21 november 1971; Het Gentse tin was ook belangrijk, De Gentenaar, 31 oktober - 1 november 1974, p. 7.
- (2) o.a. : G. BAPST, Etudes sur l'étain dans l'antiquité et au moyen-âge, Parijs, 1884, pp. 77-109; J. HATCHER & T.C. BARKER, A history of British pewter, Aberdeen, 1974, pp. 21-30.
- (3) o.a. : B. DUBBE, Tin en Tinnegieters in Nederland, Zeist, 1965, p. 11.
- (4) A. VAN WERVEKE, Note sur le commerce du plomb au moyen-âge, Mélanges d'Histoire offerts à Henri Pirenne, II, 1926, p. 661.
- (5) Bewaard in het Bijlokemuseum
- (6) Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen, dl. III, Brussel, 1973, s.v. Gilde.
- (7) C. WYFFELS, Het Ontstaan van de Ambachten in Vlaanderen en Brabant, Brussel, 1951.
- (8) N. DE PAUW, De Voorgeboden der Stad Gent in de XIVe eeuw, Gent, 1885, p. 167.
- (9) SAG, Reeks 187, nr. 3, 2. Pointe ende ordinanchen vanden ambochte vanden tinnenstoeptmakers in de stede van ghend, 15de-eeuwse kopie eveneens in het SAG (Reeks 187, nr. 1).
- (10) J. BOES, o.c., p. 4
- (11) B. DUBBE, Tin en Tinnegieters in Nederland, Zeist, 1965, p. 55.
- (12) Engels tin betekent dus tin in de Nederlanden vervaardigd maar met een laag loodgehalte.
- (13) SAG, Reeks 187, n° 4, 6. Cf. J. BOES, o.c., pp. 8-9, onvolledig met volledig foutieve conclusies.
- (14) SAG, Reeks 187, nr. 3. Ordonnantie up tfaict ende conduite van der neringhe van den teneghieters ende lootgieters, fos 2-2v°. Hiervoor was Gillis de Bruu tien jaar vroeger veroordeeld.
- (15) Waarschijnlijk wordt hiermee tin uit de Duitse landen bedoeld, dat evenals het Engels bloktin van zeer goede kwaliteit was.
- (16) SAG, Reeks 187, 5, nr. 2. Poincten ende article van de tin ende loodgieters, artikels 13, 14 en 15.
- (17) SAG, Reeks 187, nr. 1, f° 1-1 v°.
- (18) SAG, Reeks 187, nr. 4, 6.
- (19) Cf. B. DUBBE, o.c., p. 84.
- (20) Onze oprechte dank aan de verantwoordelijken van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium te Brussel die deze analyse uitvoerden.
- (21) In een inventaris van 1623 van de goederen van de nering wordt vermeld : "Item daer zijn ook twee taylgoiren om alle ghone vanden neerynghe hoerliedder meercken ten loode te doen zetten al hier zy daer mede vermoghen te meercken. SAG, Reeks 187, nr. 3, 16, Essayboek, f° 4.
- (22) Zie onder meer een boekband met dit motief rond een druk van P. de Keyser, cf. Catalogus "Gent, 1000 Jaar Kunst en Cultuur", Bijlokemuseum, 11 juni - 31 augustus 1975, nr. 230.
- (23) B. DUBBE, o.c., p. 85.
- (24) Hierbij dient te worden opgemerkt dat heel wat Gents tin ten onrechte aan Kortrijkse tingieters wordt toegeschreven. Het stadsmerk van Kortrijk bestaat inderdaad ook uit een gekerperd wapenschild. Toch is er een duidelijk onderscheid met het kwaliteitsmerk voor Gentse keurtin. Het wapenschild van Kortrijk heeft gekerperde randen, het Gentse merk voor keurtin niet!
- (25) B. DUBBE, o.c., p. 87-88.
- (26) SAG, Reeks 187, nr. 1, f° 4 v° 5.
- (27) Idem, f° 22.
- (28) In de reeds geciteerde inventaris van 1623 worden de volgende 9 koperen vormen vermeld : "een zes pont vorme, een dry mont vorm, een twee pont een alf vorme, een twee pont vorme, een pont alf vorme, een vijf vyerendeel vorme, een pondkens vorme, twee schoetelvormen sonder hooren, een hantaefvorme om twee stooopen te maecken". SAG, Reeks 187, nr. 3, f° 4.
- (29) Sic! cf. noot 28.
- (30) J. Boes, o.c., p. 8.
- (31) SAG, Register NN. Odonnantieën beghonnen 29 juli 1563 eyndende 23 october 1564, f° 14-18. Voor echt verklaarde kopie eveneens in SAG, Reeks 187, 3 nr. 17.
- (32) Artikel 6 van de ordonnantie van 1542 bepaalde dat fijn tin moest gemerkt worden met de hamer, de leeuw en het meesterwerk.
- (33) B. DUBBE, o.c., p. 125.